

1970 yılında Sivas'ta doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Sivas'ta tamamlamıştır. 1993 yılında Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünden mezun olmuştur. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde İktisat Bölümünde Doktorasını tamamlamıştır. Halen Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Çaycuma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Evli ve iki çocuk babasıdır.

Yrd. Doç. Dr. Hakan ÇETİNTAŞ

Zonguldak Karaelmas Üniversitesi,
Çaycuma İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
İktisat Bölümü

TÜRKİYE'DE KAYITDIŞILIĞIN FAYDA-MALİYET ANALİZİ

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi bütün dünya ekonomisinde olduğu gibi ülkemizde de ulaşmış olduğu büyüklükle sürekli gündeme gelen bir konudur. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra hızla büyüyen kayıt dışı ekonomi, bir çok ekonomik ve sosyal sorunu beraberinde getirdiği için acilen çözümlenmesi gerekli temel hedeflerden biri olmuştur. Bir firmanın faaliyetini kayıtlı ya da kayıtdışı ekonomide gerçekleştirme tercihinde, fayda-maliyet analizi yapması rasyonel bir davranıştır. Firma, yasal olarak faaliyette bulunmanın maliyet ve faydasını karşılaştırarak ya kısmen ya da tamamen kayıt olmayı tercih edecektir. Bu nedenle, bir ülkede yasal olarak ekonomik faaliyette bulunmanın maliyet ve faydalarının detaylı olarak analizi zorunludur.

1. KAYITDIŞI EKONOMİNİN TANIMI

Kayıtdışı ekonomiye ilişkin tek bir tanımlama yoktur, amaca bağlı olarak farklı tanımlamalar yapılmaktadır. Ancak litera-

türde, kayıtdışı ekonominin tanımlanmasına yönelik genellikle iki yaklaşım bulunmaktadır. İlk yaklaşım, kayıtdışı faaliyetleri, basitçe kayıtlı olmayan ekonomik faaliyetler bütünü olarak tanımlar. İkinci yaklaşım kayıtdışı ekonomiyi, kayıtdışı faaliyetin niteliğine göre tanımlamaktadır. Bu nedenle, kayıtdışı ekonomi tanımlamalarına dahil edilen unsurlar da ister istemez değişken olmaktadır (Fleming, Roman ve Farrell, 2000: 387-409).

Thomas, kayıtdışı ekonominin resmi bir tanımlanmasının yapılmasının zor olduğuna işaret ederek, kayıtdışı ekonomiyi kısaca "ulusal gelir hesaplarına kayıtlı olmayan faaliyetler" şeklinde tanımlamaktadır. Schneider ve Enste de benzer bir tanım yaparak, kayıtdışı ekonomiyi "resmi GSMH'ya katkıda bulunmayacak ekonomik faaliyetlerin tümü" olarak tanımlamaktadır. Smith ise, ister yasal, isterse yasa dışı olsun, GSMH hesaplamalarına dahil edilemeyen piyasaya dayalı tüm mal ve hizmet üretimi-

çimento işveren

ni kayıtdışı ekonomi olarak nitelendirmektedir. Alternatif yaklaşım, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin açıkça kayıtdışı faaliyetlerin belirli niteliklerine göre tanımlanabileceğini ifade eder. Feige resmi ekonomik faaliyet ile kayıtdışı faaliyet arasındaki farkı “bir faaliyet, oyunun yerleşik ve geçerli kurumsal kurallarına bağlı olup olmamasına göre...., yerleşik kurallara bağlılık resmi ekonomideki katılımı oluşturur..... oysa, yerleşik kurallardan kaçma ya da bu kurallara uymama resmi olmayan ekonomideki katılımı oluşturur.” şeklinde açıklamaktadır (Fleming, Roman ve Farrell, 2000: 387-409). Loayza da kayıtdışı ekonomiyi “benzerleri niteliğindeki faaliyetlerin düzenlendiği (kontrol edildiği) yasal ve sosyal bir çevrede, toplumun kurumları tarafından düzenlenmeyen faaliyetler bütünü” olarak tanımlamaktadır (Loayza, 1997: 1).

Ancak her iki yaklaşım kayıtdışı ekonomiyi genel olarak karşılaştırılabilir dört gruba ayırmaktadır: suça ilişkin olanlar, kurallara aykırı olanlar, hanehalkı ile ilişkili olanlar ve informal sektörler. Suça ilişkin olanlar(suç ekonomisi), yasadışı uyuşturucu ticareti ve üretimi gibi, yasa-dışı üretilen mal ve hizmetleri içermektedir. Kuralsız sektör, yasal olarak üretilen, vergi kaçırma vb. yollarla ilgili yasal kurumlardan gizlenen mal ve hizmet üretimi olarak tanımlanmaktadır. Hanehalkı sektörü hanehalkı üretimini kapsar. Informel sektör de, düzenlenmemiş mikro teşebbüsler gibi, yasanın avantajlarından yararlanamayan ancak maliyetlerinden de kaçınabilen ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır (Fleming, Roman ve Farrell, 2000: 387-409).

En geniş anlamıyla kayıtdışı ekonomi, resmi istatistiklere yansımaya yasal-yasa dışı bütün üretim faaliyetlerini kapsar. Burada üretim kavramının sınırı, kumar, uyuşturucu ticareti gibi illegal de olsa ekonomik değer yaratan faaliyetleri, paranın değişim aracı olarak kullanılmadığı mal veya hizmet değişimini ve üreticinin kendi tüketimine yönelik olarak ürettiği mal ve hizmetleri kapsarken, hırsızlık ve gasp gibi ekonomide katma değer yaratmayan faaliyetleri kapsamaz.

2. DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN BOYUTU

Ekonomik faaliyetin kamu organizasyonlarından gizlenmesinde (istihdam yaratma, yüksek vergi yükünden kaçınma vb. gibi), bazen haklı nedenler bulanabilirse de, kayıtdışı ekonomi bütün dünya ülkelerinde gündeme getirilen ve tartışılan bir konudur (Altuğ, 1994: 5). Bugün, dünya ekonomisinin dikkati çeken önemli özelliklerinden biri, kayıtdışı ekonominin hacminin hızla büyümesi ve kayıtdışı ekonomi ile nasıl mücadele edilmesi gerektiği hususunda bir konsensüsün bulunmamasıdır.

Tablo 1: Bazı Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kayıt Dışı Ekonomi Tahminleri (%)

Ülke	Maksimum	Minumum
ABD	13.9	10.0
İsviçre	10.2	6.9
Almanya	15.2	10.4
İtalya	24.0	10.0
Arjantin	21.8	21.8
Japonya	13.7	8.5
Avustralya	15.3	15.3
Kanada	13.5	1.3
Belçika	22.0	15.3
Kore	38.0	38.0
Brezilya	38.2	29.0
Meksika	49.0	27.1
Danimarka	17.8	9.4
Norveç	16.7	5.9
Fransa	13.8	10.4
Portekiz	16.8	15.6
Hollanda	13.5	11.8
Rusya	41.6	27.0
İngiltere	13.6	7.2
Şili	37.0	18.2
İrlanda	20.7	7.8
Uruguay	35.2	35.2
İspanya	23.9	16.1
Y. Zelanda	12.0	7.0
İsveç	17.0	10.6
Yunanistan	27.2	21.2

Kaynak: Prokhorov, 2001:48-49.

Dünya kayıtdışı ekonomisinin dünya GSMH'sı payındaki büyüme, özellikle dünya kayıtdışı ekonomisinin, dünya ekonomisinden %0.2-0.5 daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir.

Dünya kayıtdışı ekonomi toplamının dünya reel GSMH'sındaki payı önemli bir boyuta ulaşmıştır.

Tablo 1 yakın zamanlarda Friedman, Schneider, Enste, Giles ve diğerleri tarafından yapılan bazı gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki minimum ve maksimum kayıt dışı ekonomi tahminlerini göstermektedir. Bu sonuçların güvenilirliği tartışmalı olsa da, yapılan en ılımlı hesaplamalar bile dünya kayıtdışı ekonomisinin büyüklüğünün, dünya reel GSMH'sının %10'unu aştığını göstermektedir. 2000 yılında dünya kayıtdışı ekonomi hacminin 4 trilyon doları aştığı hesaplanmaktadır ki, bu rakam hemen hemen yıllık dünya mal ihracatı toplamına eşittir. Yine ampirik kanıtlar dünyadaki kayıtdışı ekonominin son yıllarda hızla büyüdüğüne işaret etmektedir. Dünya kayıtdışı ekonomisinin dünya GSMH'sı payındaki büyüme, özellikle dünya kayıtdışı ekonomisinin, dünya ekonomisinden %0.2-0.5 daha hızlı büyüdüğünü göstermektedir. Ayrıca günümüzde dünya kayıtdışı ekonomisinin organizasyonel, coğrafik ve kurumsal yapısı çok daha karmaşıklaşmış ve onu resmi ekonomiden ayırmak zorlaşmıştır. Dünya kayıtdışı ekonomisi zayıf kurumsal yapıları ile yalnızca gelişmekte olan ülkelerle sınırlandırılmamaktadır. Son yıllarda yapılan tahminler, ABD, Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerindeki kayıtdışı ekonominin büyüklüğünün geçiş ve gelişmekte olan ekonomilerle kıyaslanabilir bir büyüklüğe ulaştığını göstermektedir. Politik yolsuzluklar ve para aklama, dünya kayıtdışı ekonomisinin resmi ekonomiyle bütünleşmesini sağlamaktadır.

Dünya kayıtdışı ekonomisinin hacminin genişlemesi ve hızla büyümesi politika yapımcıları için birçok endişeye neden olmaktadır. Bu endişelerden önemli olanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür ;

- Vergi ve sosyal güvenlik sistemini aşındırarak, vergi kayıpları ve bütçe açık-

ları şeklinde bir kısır döngüye sebep olması ve dünya kayıtdışı ekonomisinin büyümesi,

- Hatalı ekonomik istatistikler nedeniyle ekonomik politikaların oluşturulması ve yorumlanmasındaki yanlışlardan kaynaklanan tehlikeler,
- Dünya kayıtdışı ekonomisinin resmi ekonomi üzerindeki etkilerinin belirsizliği.

Bu endişelerin bir sonucu olarak dünya kayıtdışı ekonomisinin tanımlanması, ölçülmesi ve resmi ekonomi üzerindeki etkilerinin analizine ilişkin akademik ilgi, son yıllarda yeniden canlanmaya başlamıştır (Prokhorov, 2001: 4-6).

Tablo 2: Türkiyede Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri(%)

Araştırmacı	Yıl	Yöntem	Tahmin(%)
O. Altuğ	1992	Vergi yaklaşımı	35
T. Derdiyok	1989	Vergi yaklaşımı	46,94
D. Hakioglu	1989	Ekonometrik	18
Y. Ilgın	1998	Nakit oranı	83,1
	1993	Nakit oranı	54,3
	1992	Ekonometrik	45,3-53,9
Z. Kasnakoğlu,	1997	Nakit oranı	30-61
M. Dayioğlu,	1997	Ekonometrik	9-13
E. Erdil		İşlem hacmi	31
L. Koçoğlu	1987	Duyarlılık analizi	19,6-26,50
A. F. Özsoylu	1990	Nakit Oranı	11,7
A. Temel,	1991	Vergi yaklaşımı	16,4-29,9
A. Şimşek,		Ekonometrik	7,88
K. Yazıcı			
R. Yamak	1994	Ekonometrik	10

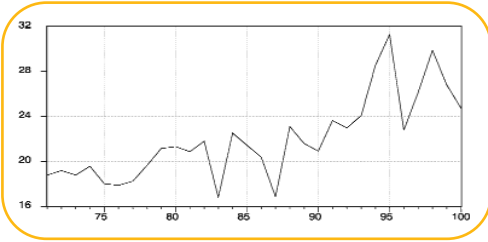
Kaynak: DPT, 2001: 11.

Türkiye'de de kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü belirlemek için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak, çalışmalarda kullanılan tanımların ve metodların farklı olması nedeniyle farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Yukarıdaki tablo Türkiye'de kayıtdışı ekonominin boyutuna ilişkin bir fikir verebilir.

çimento işveren

Şekil 1 ise Çetintaş ve Vergil'den alınan kayıt dışı ekonomi tahminini göstermektedir. 1971-2000 dönemini kapsayan ve nakit para talebi yöntemi kullanılarak yapılan çalışmada, 2000 yılında Türkiye'de kayıt dışı ekonominin büyüklüğü %24,7 olarak tahmin edilmiştir. 1971 yılında Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin resmi ekonomiye oranı GSYİH'nın yaklaşık %18,7'si iken, özellikle 1990 yılından sonra kayıt dışı ekonomi hızla büyüyerek 1995 yılında %31'e yükselmiştir. 2000 yılında kayıt dışı ekonominin hacmi 38 katrilyon, resmi ekonomiye oranı da yaklaşık %25'dir (Çetintaş ve Vergil, 2003: 15-30)

Şekil 1: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi (GSYİH'nın %)

3. TÜRKİYE'DE KAYITDIŞI EKONOMİNİN FAYDA ve MALİYET ANALİZİ

Bir firmanın kayıtlı ve kayıt dışı ekonomi arasındaki tercihi yalnızca kısıtları ile açıklanamaz. Firmalar bir taraftan kurumsal özelliklerini ve kaynak sınırlamalarını dikkate alırken, diğer taraftan kayıtlı ekonominin maliyet ve faydalarını karşılaştırarak ya kısmen ya da tamamen kayıtlı olmayı tercih ederler.

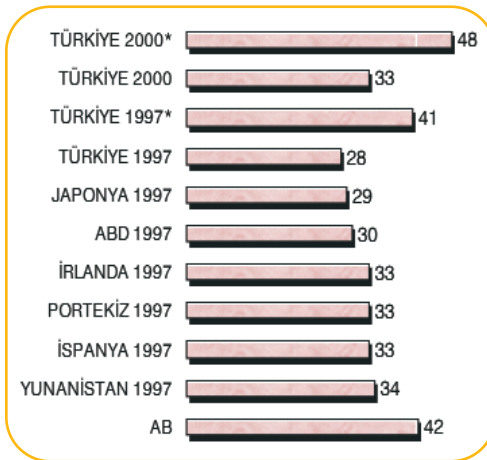
3.1 KAYITLI OLMANIN MALİYETLERİ

Firmaları kayıt dışına iten temel neden maliyetlerdir. Firma faaliyetini kayıt dışında gerçekleştirdiğinde yasal yükümlülüklerinden kaynaklanan maliyetlerden kaçınılmaz olacaktır. Genel olarak yasal bir konumda bulunmanın maliyetleri üç bölüme ayrılarak incelenebilir; vergi yükü, vergi dışındaki yasal yükümlülükler (düzenlemeler) ve bürokratik işlemler.

3.1.1 Vergi Yükü

Vergi yükü ile kayıt dışı ekonomi arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Firmaları kayıt dışına kaymaya ve bu sektörde kalmaya zorlayan temel neden yüksek vergi yüküdür. Firmalardan alınan vergiler devlet gelirlerinin önemli bir kaynağını oluşturur. Yasal olan firmalar kamu organizasyonlarına kayıtlı buldukları ve nispeten daha kolay denetlenebildikleri için vergi hasılatının da cazibe merkezini oluşturur. Özellikle ekonomik krizlerde devlet, vergi oranlarını artırarak ve/veya ek vergiler koyarak hem gelirini artırmaya, hem de kötü kamu yönetimini gizlemeye çalışır. Vergi yükünün çok daha yüksek olduğu bazı ülkelerde kayıt dışı ekonomi tahminlerinin düşük çıkması, aslında kayıt dışı ekonominin temel nedeninin "kötü kamu yönetimi" olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, sürekli vergi kanunlarında değişiklik yapmak sorununun sadece özel sektör boyutuna takılmak demektir ki, bu da kayıt dışılığı, kattığı belirsizlik nedeniyle daha cazip hale getirmek demektir (Savaşan ve Duman, 2002: 12-13).

Şekil 2: Dünyada ve Türkiye'de Vergi Yükü (Sosyal Güvenlik Primleri Dahil Toplam Vergiler / GSYİH'nın %)

*GSYİH'nın %45'ini kayıt dışı sektörün oluşturduğu hesaplama dahil edildiğinde, kayıtlı ekonominin katlandığı gerçek vergi yükü oranı

Kaynak: TİSK, 2001: 17.

Firmalar bir taraftan kurumsal özelliklerini ve kaynak sınırlamalarını dikkate alırken, diğer taraftan kayıtlı ekonominin maliyet ve faydalarını karşılaştırarak ya kısmen ya da tamamen kayıtlı olmayı tercih ederler.

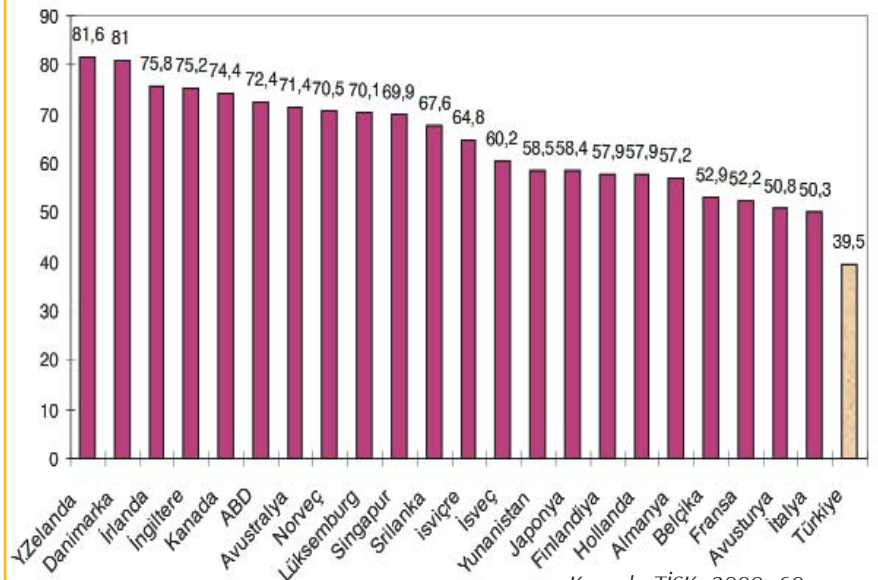
Ülkemizde kamu yönetimindeki bozukluğu ve verimsizliği gizleyen vergi politikaları doğal olarak, kayıtlı sektörü cezalandırmakta ve kayıtdışılığı teşvik etmektedir. Kayıtdışı sektörün ekonomideki payının bugün hızla büyümesinde uygulanan yanlış vergi politikalarının önemli katkısı vardır. Türkiye’de vergi reformları neredeyse kayıtlı sektörü vergilendirme cezalarına dönüşmüştür. Dünya’ya göre Türkiye’de toplumun genel vergi yükü çok düşük olsa da kayıtlı sektörün vergi yükü çok yüksektir. Türkiye’de şirketlerin kurumlar vergisinden doğan yükü %43 iken, bu oran gelişmiş ülkelerde %15-%25 arasında değişmektedir (TİSK, 2001: 18). Şekil 2’de görüleceği gibi, 2000 yılı itibarıyla ülkemizde kayıtlı sektörün taşımak zorunda kaldığı reel vergi yükü milli gelirin %48’i iken, aynı oran ABD’de %30, Japonya’da %29, Avrupa Birliği ülkelerinde %42’dir ve Avrupa Birliği ülkelerinin hemen tamamı firmalar üzerindeki vergi yükünü hızla azaltmaya çalışmaktadır. Birçok Avrupa Birliği ülkesi ya vergi oranlarını düşürmüştü, ya da vergi mevzuatını kayıtdışılığı azaltacak şekilde yeniden düzenlemiştir.

Özet olarak, ülkemizde kayıtdışı ekonominin hacmi de dikkate alındığında (kayıtlı firmaların sayısı nispeten az olması) marjinal vergi oranlarının çok yüksek olduğu, dolayısıyla kayıt altına girmenin büyük bir maliyet yükleyeceği açıktır.

3.1.2 Vergi Dışı Yasal Yükümlülükler

Düzenlemeler de kayıtdışı ekonominin önemli bir nedenidir. Kayıtdışı ekonomiye ilişkin birçok çalışma, düzenlemelerin yoğunluğu ile kayıtdışı ekonomi arasında pozitif bir ilişkiye işaret etmektedir.- ancak, suç ekonomisinde mücadeleye yönelik olarak getirilen düzenlemeler kayıtdışı ekonomi üzerinde negatif bir etkiye sahiptir (Prokhorov, 2001: 21-22). Çevrenin ve tüketicinin korunması, işçilerin refahının artırılması gibi çok değişik formlardaki bu tür düzenlemeler, kaynakların tahsisi ve üretim etkinliğinin kontrolünde önemli araçlar olsa da, firmalar açısından önemli birer maliyet unsurudur. Bunların içerisinde firmalar açısından en sınırlayıcı ve maliyetli olanı, işçinin refahına yönelik olarak yapılan düzenlemelerdir. Teoride, çalışanların refahını yükseltmeyi amaçlayan bu düzenlemeler, asgari ücret, işçiye ücreti dışında ödenen yardımlar, sosyal güvenlik, daha az çalışma saatleri, uzun tatiller, erken emeklilik, tazminatlar, sendika koruması ismiyle çok değişik formlar alabilmektedir.

Şekil 3: Çalışılan Süreye İlişkin Ücretin Toplam İşgücü Maliyeti İçindeki Payı 1999 (%)

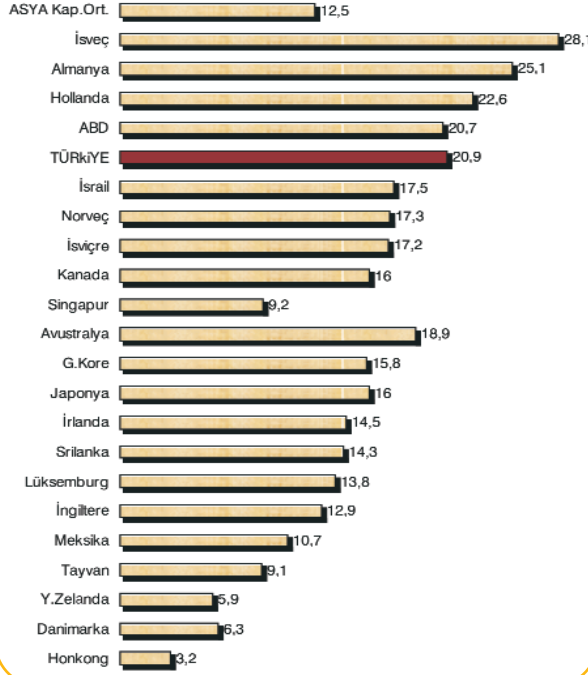
Kaynak: TİSK, 2000: 60.

çimento işveren

Özellikle kobiler açısından kayıtlı ekonomideki maliyetlerin önemli bir kısmını, çalışanların refahını artırmaya yönelik olarak getirilen yasal düzenlemeler oluşturur. Buna tepki olarak da işverenler, genellikle kayıtlı işçi sayısını düşük tutmaya, ihtiyaç anında gerekli işgücünü kayıtdışı sektörden ikame etmeye çalışır. Tokman, işgücü piyasasındaki düzenlemelere ilişkin maliyetlerin, Latin Amerika'daki küçük firmalar için kayıtlı sektördeki maliyetlerin en önemli kısmını oluşturduğunu ve bu tür düzenlemelerin, işgücü maliyetlerini yaklaşık %20 oranında artırdığını ifade etmektedir. Nipon ise, Tayland'daki kayıtdışı firmaların iş kanunundaki yükümlülüklerinden kaçınarak, işgücü ücretlerinden %13 ile %22 arasında tasarruf sağladıklarını belirtmektedir. Endüstrideki kayıtdışı işgücünü oluşturan bu işçilere daha düşük ücret ödenmekte, iş güvenceleri bulunmamakta ve ücret dışında hiçbir sosyal yardım ödenmemektedir. Bu durum, aynı zamanda bir çok gelişmekte olan ülkedeki işgücü piyasasının da yapısını göstermektedir.

Türkiye'deki işgücü piyasası da benzer bir yapı sergilemektedir. Ülkemizde firmanın çalışanlara ödediği paranın yaklaşık üçte ikisi üretim ve verimlilik artışıyla ilişkisiz ücret dışındaki giderlerden oluşmaktadır. Konuya çalışanlar açısından yaklaşıldığında da benzer bir durumla karşılaşmaktadır. Fakat ödemeler içerisinde çıplak ücret payının yüksek, yan ödemeler payının düşük olması gerekir. Şekil 3 çalışma karşılığı ücretin toplam işgücü maliyeti içindeki payını göstermektedir. Toplam işgücü maliyeti içinde çalışma karşılığı ücretin payının en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Yeni Zelanda ve Danimarka gibi ülkelerde bu pay %81.6 iken, Türkiye'de 1999 yılı itibariyle bir işçinin çalıştığı süreler karşılıklı alması ücretin payı %39.5'dir.

Şekil 4: Ülkeler İtibariyle İşverenin İstihdama İlişkin Yasal Yükümlülüklerinin Toplam İşgücü Maliyeti İçindeki Payı 1999 %

Kaynak: TİSK, 2000: 64.

Şekil 4 ülkeler itibariyle işverenin istihdama ilişkin yasal yükümlülüklerinin toplam işgücü maliyeti içindeki payını göstermektedir. 1999 yılı itibariyle işverenin istihdama bağlı yükümlülüklerin toplam işgücü maliyeti içindeki payı bazı ülkelerde %3'lere kadar gerilemiş iken, Türkiye'de %20,9'dur. Bu yüksek maliyetler, hem istidamı azaltmakta, hem de çalışanları kayıtdışına kaymaya ve firmaları da kayıtdışı istihdama yöneltmektedir. Çünkü bu maliyetler, daha fazla işçi çalıştırmak veya çalışanlara daha fazla ücret ödemek için yeterli bir büyüklük arz etmemektedir. Bu nedenle tüm ülkeler net ücretin işgücü maliyeti içindeki oranını artırmaya çalışmaktadır. Sosyal yardımlar ve sosyal güvenlik primleri gibi maliyetlerden kaynaklanan işgücü maliyetlerinin azaltılması, kayıtdışı istihdamı dolayısıyla, kayıtdışı ekonomiyi kayıt altına almanın en etkin çözüm yollarından biri olarak görülmektedir.

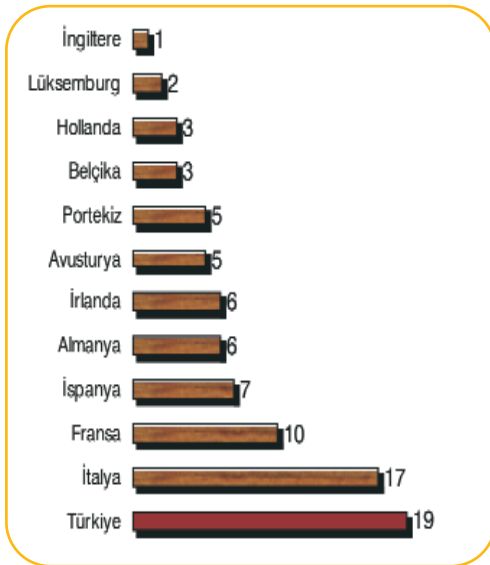
Toplam işgücü maliyeti içinde çalışma karşılığı ücretin payının en düşük olduğu ülke Türkiye'dir. Yeni Zelanda ve Danimarka gibi ülkelerde bu pay %81.6 iken, Türkiye'de 1999 yılı itibariyle bir işçinin çalıştığı süreler karşılıklı alması ücretin payı %39.5'dir.

3.1.3 Bürokratik İşlemler

Kayıtdışı ekonomiyi genişleten bir diğer faktör o ülkedeki bürokrasinin yoğunluğu ve karmaşıklığıdır. Gerek sektöre girişte, gerekse girişten sonra harcanan zaman ve masraf kayıtlı sektörde kalmanın önemli bir maliyetidir. Türkiye’de idari yapılanmada geçmişten günümüze uzanan bürokrasinin karmaşıklığı, denetim yetersizliği ve birimler arasındaki koordinasyon eksikliği gibi olumsuzluklar, hem kayıtdışı faaliyetleri teşvik etmekte, hem de bu faaliyetlerin tespitini ve kayıt altına alınmasını zorlaştırmaktadır (DPT, 2001: 6).

Ülkemiz bir şirketin kuruluşu için gerekli formalite sayısı bakımından Avrupa’da ilk sıradadır. Bir şirket kurabilmek için 19 formalite gereklidir ve en önemlisi bu işlemler en az 2,5 ayda sonuçlanmaktadır. Aksine aynı şirketi Lüksemburg’da iki, İngiltere’de ise yalnızca tek bir formalite ile kurmak mümkündür (Şekil 5).

Şekil 5: Bir Şirketin Kuruluşu İçin Gereken Formalite Sayısı

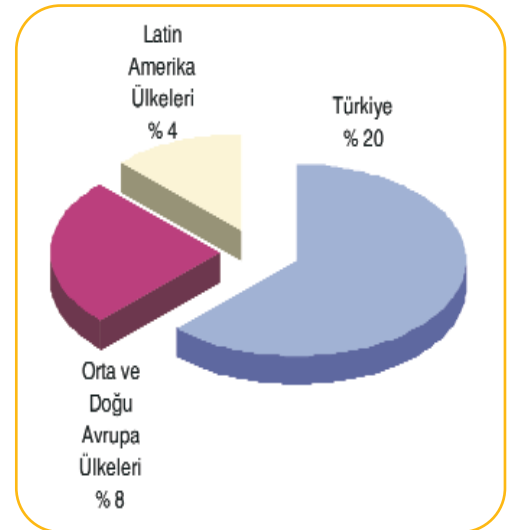

Kaynak: TİSK, 2001: 37-40.

Yalnızca girişte değil, girişten sonra harcanan zaman ve maliyet açısından da

ülkemiz ilk sıralardadır. Türkiye’de bir firma zamanının %20’sini, devlet tarafından yapılması zorunlu kılınan işlemlerin tamamlanmasında harcamaktadır. Aynı oran Orta Doğu ve Avrupa ülkelerinde %8, Latin Amerika ülkelerinde %4’dür (Şekil 6). Dünya ekonomik forumu verilerine göre ise Türkiye, devlet bürokrasisinin engelleyici etkisi yönünden 59 dünya ülkesi içinde 10. sırada, IMD verilerine göre de 50 ülke arasında 15. sırada yer almaktadır (TİSK, 2001: 35).

Şekil 6: Bürokrasiye Harcanan Zaman %

Kaynak: TİSK, 2001: 37-40.

Bürokratik yapı aynı zamanda yolsuzlukların artmasına neden olarak kayıtdışılığı teşvik edebilir. Yoğun bürokrasi, yolsuzluklara uygun bir ortam yaratarak, firmaların vergi yükünü artırır. Tablo 3 Türkiye ve diğer bazı ülkelerdeki yolsuzluk endeksini ve yıllar itibarıyla bu endeksteeki gelişmeleri göstermektedir. Türkiye’de 1980’lerde endeks 4 iken, hızla yükselerek 6.40’a çıkmıştır. Ülkemizde yoğun bürokrasi ve yetersiz denetim, bir taraftan kayıtlı ekonominin maliyetini artırdığı, diğer taraftan yolsuzluklara uygun bir ortam yaratıp firmaların vergi yükünü artırdığı için kayıtdışılığı daha cazip kılmaktadır.

çimento işveren

Tablo 3: Bazı Ülkelerdeki Yolsuzluk Endeksi

Ülkeler	1980	1980	1988	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Arjantin	2,34	5,06	4,09	4,76	6,59	7,19	7,00	7,00	6,50	6,50
Avusturya	2,00	2,65	2,86	2,87	2,41	2,39	2,50	2,40	2,30	2,20
Belçika	0,25	1,72	2,60	3,15	3,16	4,75	4,60	4,70	3,90	3,40
Brezilya	4,25	5,33	6,49	7,30	7,04	6,44	6,00	5,90	6,10	6,00
Çin	-	4,87	5,27	7,84	7,57	7,12	6,50	6,60	6,90	6,50
Danimarka	0,75	1,99	1,12	0,68	0,67	0,06	0,00	0,00	0,20	0,50
Finlandiya	0,50	1,86	1,12	0,88	0,95	0,52	0,40	0,20	0,00	0,10
Fransa	0,00	1,59	2,55	3,00	3,04	3,34	3,30	3,40	3,30	3,30
Almanya	0,50	1,86	1,87	1,86	1,73	1,77	2,10	2,00	2,40	2,60
Yunanistan	3,75	5,80	4,95	5,96	4,99	4,65	5,10	5,10	5,10	5,80
Hindistan	4,75	6,33	7,11	7,22	7,37	7,25	7,10	7,10	7,20	7,30
İtalya	2,50	5,14	5,70	7,01	6,58	4,97	5,40	5,30	5,40	4,50
Japonya	1,25	2,25	2,75	3,28	2,95	3,43	4,20	4,00	3,60	2,90
Meksika	6,75	8,13	7,77	6,82	6,70	7,34	6,70	6,60	6,70	6,30
Hollanda	0,00	1,59	0,97	1,31	0,29	0,97	1,00	1,00	1,10	1,20
Portekiz	3,25	5,54	4,50	4,44	3,47	3,03	3,50	3,30	3,60	3,70
İspanya	3,00	3,18	4,94	5,65	5,69	4,10	3,90	3,40	3,00	3,00
İsveç	0,75	1,99	1,29	1,13	0,92	0,65	0,50	0,60	0,60	1,00
İsviçre	0,00	1,59	1,00	1,24	0,24	1,39	1,10	1,10	1,40	1,60
TÜRKİYE	4,00	5,94	5,95	5,90	6,46	6,79	6,60	6,40	6,20	6,40
İngiltere	-	1,99	1,74	1,43	1,56	1,78	1,30	1,40	1,30	1,70
ABD	2,00	1,59	2,24	2,21	2,34	2,39	2,50	2,50	2,20	2,40

Not: 0=Yolsuzluk yok ; 10=Tam yolsuzluk
Kaynak: Corruption Perceptions Index.

3.2 KAYITDIŞILIĞIN MALİYETLERİ

Kayıtdışılığın maliyeti artınca, firmanın kayıtlı olma güdüsü de çok daha güçlü olur. Kayıtdışı firmalar genellikle üç tür maliyetle karşı karşıyadır. İlki kayıtdışılığın tespiti halinde katlanılması gereken cezalar, ikincisi kamu hizmetlerinden faydalanamamak, ahlaki değerlere olan bağlılıktır.

3.2.1 Cezalar

Kayıtdışında aktif olmayı engelleyen en önemli faktör beklenen cezalardır. Bu maliyet; yakalanma ihtimali ve cezanın büyüklüğü olmak üzere iki unsurdan oluşur. Kayıtdışı faaliyetlere yönelik cezalar genellikle çok katıdır. Örneğin Soto'nun yaptığı araştırmada kayıtdışı firmalar, gayrisafi gelir-

lerinin %10'u ile 15'ini kamu görevlilerine rüşvet olarak öderken, kayıtlı firmalar gayrisafi gelirlerinin sadece ortalama %1'i kadar rüşvet vermektedir. Yakalanan firmalar genellikle fiziksel sermaye stoklarından ya da üretimlerinin önemli bir kısmından vazgeçmek zorunda kalırlar. Büyük ölçekli ve sermaye yoğun firmaların yakalanması nispeten daha kolay olduğu için firmalar da kayıtdışı faaliyetlerinin büyüklüğünü küçültürler. Bununla birlikte, sermaye

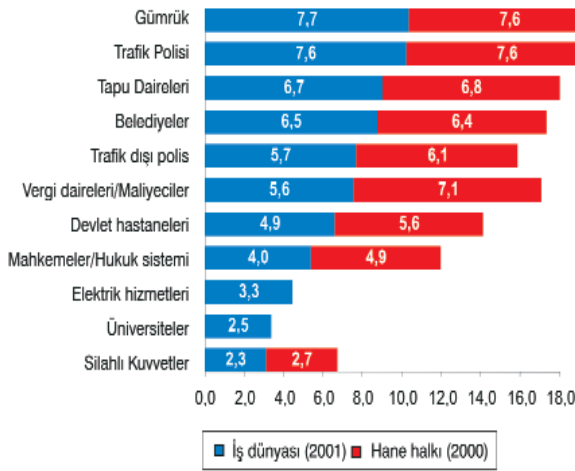
gelirini kaçırmak emek gelirini kaçırmaktan çok daha kolaydır. Bu eğilim, kayıtdışı firmaların yakalanmama çabalarını artırarak, optimal emek-sermaye tercihini ve ölçek ekonomileri elde etmelerini engeller. Ekonomide verimlilik kaybına neden olur ve ekonominin kayıt altına alınmasını güçleştirir (Loayza, 1997: 7-9).

Ancak yüksek cezalardan, yine yasal olmayan yöntemlerle daha düşük bir maliyetle kaçınma olasılığı, bu tür bir caydırıcı politikanın etkinliğini önemli ölçüde sınırlayabilir. Etkinliğin azalışı ölçüsünde yüksek cezalar diğer yasadışı faaliyetlerin alanını genişletebilir. Özellikle uyuşturucu, kaçakçılık vb. kayıtdışı sektörlerde, yüksek orandaki cezaların amaca zararı dokunmadığı sürece etkinliği azalacaktır. Kayıtdışı sektörde faaliyet gösterenler, yakalanmamak için çok daha büyük bir suç işleme eğiliminde olacaktır. Sonuçta kayıtdışı

Ülkemiz bir
şirketin kuruluşu
için gerekli
formalite sayısı
bakımından
Avrupa'da ilk
sıradadır. Bir
şirket kurabilmek
için 19 formalite
gereklidir ve en
önemlisi bu
işlemler en az
2,5 ayda
sonuçlanmaktadır.

faaliyetler hem daha ağır cezalar gerektiren, hem de gözlemlenmesi ve etkilenmesi daha zor bir faaliyet olacaktır. Genellikle mafya olarak isimlendirilen organize suç örgütü/örgütleri etkin ve hakim olmaya başlayacaktır (Frey ve Schneider, 2000: 9-10).

Şekil 7: Kurumlarda Algılanan Rüşvet ve Yolsuzluğun Yaygınlığı

Kaynak: Adaman, Çarkoğlu ve Şenatar, 2001.

Az gelişmiş ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, yüksek ceza oranlarının genellikle rüşveti teşvik ettiği dikkate alındığında, kayıtdışı ekonominin hacminin küçültülmesinde caydırıcı ve etkin bir politika olamayacağı söylenebilir. Yıllar itibarıyla hemen hemen her yıl önemli miktarlarda artan trafik cezalarına rağmen, Şekil 7'de görüleceği gibi kurumlarda algılanan rüşvet ve yolsuzluk sıralamasında trafik polislerinin en üst sıralarda yer alması bunun açık bir kanıtıdır.

Firmanın yakalanma olasılığının artması da, kayıtdışılığın maliyetini yükseltir. Kayıtdışı faaliyetler ne kadar yakından izleniyorsa, kayıtdışına

çıkma ya da kayıtdışında kalma ihtimali o derece azalır. Çünkü mükellef, vergi denetiminin etkin ve yakalanma şansının yüksek olduğunu bildiği ölçüde, vergiye karşı yasal sorumluluklarını yerine getirmekten kaçınmayacaktır. Türkiye'de kayıtdışı ekonominin ortaya çıkışı ve hızla büyümesine neden olan en önemli faktörün, vergi idaresinin denetim konusundaki yetersizliği olduğu, hemen herkesin ortak görüşünü oluşturmaktadır. Denetim yetersizliği Türkiye'yi bir vergi cennetine dönüştürmüştür (Koban). Ülkemizde vergi mükelleflerinin ancak %3-4'ü incelenabilmekte ve yapılan bu incelemelerinde yeterince etkin olduğu söylenememektedir. Yıllar itibarıyla mükellef sayısındaki değişimler, mükellef sayısındaki artışın, ülke nüfusundaki artışa rağmen yetersiz olduğunu göstermektedir. Mükellef sayısı nüfustaki artışa paralel artmamakta, hatta bazı mükellefiyetlerde azalmalar görülmektedir (Tablo 3). Diğer yandan, gelir vergisi mükellef sayısının hala 15 sene önceki seviyede olması bir diğer dikkat çekici noktayı oluşturmaktadır (Canbaz, 2002:3). Gerek nitelik, gerekse nicelik bakımından denetim yetersizliği, yakalanma olasılığını azaltarak diğer faktörlerle birlikte kayıtdışılığın maliyetini azaltmakta ve kayıtdışı faaliyetleri teşvik etmektedir.

Tablo 4: Yıllar İtibarıyla Mükellef Sayıları

Yıllar	Gerçek Usulde Gelir Vergisi Mükellefi Sayısı	Götürü Usulde Gelir Vergisi Mükellefi Sayısı	Toplam Gelir Vergisi Mükellefi Sayısı	Kurumlar Vergisi Mükellefi Sayısı
1989	1,787,804	907,619	2,692,423	131,035
1990	1,859,324	908,893	2,768,216	142,995
1995	1,829,995	911,811	2,741,806	319,698
1996	1,766,314	881,497	2,647,811	406,830
1997	1,780,142	869,721	2,649,863	472,899
1998	1,882,489	837,850	2,720,339	533,282
1999	1,988,007	739,639	2,727,646	560,411
2000	2,080,877	758,751	2,839,628	581,574

Kaynak: Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü.

çimento işveren

3.2.2 Kamu Hizmetlerinden Faydalanamama

Kayıtdışı ekonomide faaliyet gösteren firmaların adalet ve güvenlik gibi kamu hizmetlerinden ve kredi gibi kamu kaynaklarından yararlanma haklarının bulunmaması bir diğer önemli maliyet unsurudur. Kayıtdışı faaliyetler yasal olmadıkları için işverenler sermaye ve mal üzerindeki mülkiyet haklarını tam anlamıyla kullanamaz. Bu yüzden, kayıtdışı faaliyetlere ilişkin sözleşmeler yargı yoluyla icbar edilemeyeceğinden hem değeri, hem de sağlamış olduğu fayda büyük ölçüde azaltılmış olur. Bu tür sözleşmeler yapamamak kayıtdışı firmalar açısından belirsizlikler yaratır ve ticari işlemlerin işlem ve izleme maliyetlerini artırır. Ayrıca, mülkleri ipotek etme ve transfer etme zorluğu, kayıtdışı firmaların risk yönetimini ve daha ileri teknoloji kullanmalarını sınırlar (Loayza, 1997: 8).

Kamu hizmetlerinden beklenen fayda, diğer bir ifadeyle faydalanılamayan kamu hizmetlerinin kayıtdışı firmalara maliyeti hukuk sisteminin etkinliğine bağlı olarak artar ya da azalır. Ülke vatandaşlarının mahkemelerin tarafsızlığına güvenlerinin azalması, kamu hizmetlerinin beklenen faydasını dolayısıyla kayıtdışılığın maliyetini azaltır. Ülkemizde özel sektörde faaliyet gösteren firmaların %36'sı kendi aralarında düştükleri anlaşmazlıkların çözümünde, %46'sı da kamu kurumları ile düştüğü anlaşmazlıkların çözümünde, mahkemelerin tarafsız olamayacağına inanmadıklarını ifade etmektedir. (Adaman, Çarkoğlu ve Şenatar, 2001). Bu güvensizlik, bir taraftan kayıtdışı ekonominin büyüklüğünü artırırken, diğer taraftan illegal faaliyetlerin alanını genişletmektedir.

Kredi sınırlamaları ve şirketleşme ehliyet-sizliği de, kayıtdışılığın maliyetini artırır ve firmaları kayıtlı sektörde kalmaya zorlar. Kredi ve şirketleşmenin avantajları (yakalanma olasılığının büyüklüğü ile birlikte), sermaye yoğun büyük ölçekli firmaların kayıtlı ekonomide kalmalarını teşvik eden önemli bir faktördür. Bir ülkede kredi imkanlarının bolluğu

ve kredi almanın kolaylığı ölçüsünde (objektif kriterlerde), kayıtdışılığın maliyetinin yüksek ve özellikle küçük işletmelerin resmi ekonomiye kayma ve resmi ekonomide kalma arzularının daha güçlü olacağı söylenebilir. Kredi imkanlarının sınırlılığı, kredi kullanımının zorluğu arttıkça kayıtdışılığın maliyeti azalır. Bu durum bir taraftan küçük işletmelerin büyümesini önlerken, diğer taraftan onların kayıtlı sektörde kalabilmek için gerekli maliyetleri karşılayabilecek güce ulaşmasını engelleyerek, kayıtdışı ekonominin hacmini genişletir.

Ülkemizde kredi imkanlarının geniş olmadığı açıktır. Bu kaynak kısıtına rağmen, Türkiye'deki hem para, hem de sermaye piyasasındaki mevcut kaynakların büyük bir kısmını da devletin kendisi kullanmaktadır. Kalan kredilerden toplam sanayi işletmelerinin %98'ini oluşturan KOBİ'lerin kullandığı miktar ise oldukça yetersizdir. Tablo 4 küçük işletmelerin tek finansman kaynağı olan Halk Bankası kredilerinin sektörel dağılımını vermektedir. Tablodan görüleceği üzere 1999 yılı itibariyle işletme başına düşen ortalama kredi miktarı yalnızca 969 milyon TL'dir.

Tablo 5: Halk Bankasının 1999 Yılı Kredilerinin Sektörel Dağılımı

Sektörler	Verilen Kredi Mikt. (Milyar TL)	% Payı	Kredi Kullanan Firma Sayısı	İşletme Başına Ort. Kred. Miktarı (Milyon TL)
Hizmetler	800.000	62,88	990.000	808
Madencilik ve Enerji	6.000	0,57	380	15.789
İmalat				
Sanayi	600.000	36,55	460.000	1.304
Toplam	1.406.000	100,00	1.450.380	969

Kaynak: Karabıçak ve Altuntepe, 2001: 290

Küçük işletmelerin bu kaynakları temin etmeleri de çok kolay olmamaktadır. Kredi talebine bankalarca öyle koşullar getirilmekte-

Mükellef, vergi

denetiminin etkin

ve yakalanma

şansının yüksek

olduğunu bildiği

ölçüde, vergiye

karşı yasal

sorumluluklarını

yerine getirmekten

kaçınmayacaktır.

dir ki, finansman destekleri sadece, bu koşulları karşılayabilen büyük işletmelere yönelmektedir. Kredi alınsa dahi miktar, vade, teminat, faiz açısından elverişsiz koşullar ortaya konmakta, daha çok sübjektif kriterler belirleyici bir rol oynamakta ve ekonomideki sağlıksız gelişmelerden ve ekonomik krizlerden büyük ölçüde etkilenmektedir (Karabıçak ve Altuntepe, 2001: 288-289).

3.2.3 Ahlaki Değerler

Firmaların kayıtlı ekonomide kalmalarını teşvik eden bir diğer faktör ahlaki değerlere olan bağlılıktır. Sorumluluk hissedenler, yasaklanmış bir faaliyette bulunurken sürekli kendini vicdanen rahatsız hissedecektir (vicdanen katlanılması gereken maliyet). Bu maliyet tamamen bir taraftan, vatandaşları devlete olan vergilerini ödemeye zorlayan vergi ahlaki ve vergi kültürü ile ilişkili iken, diğer taraftan da toplanan vergilerin nerelere ve nasıl harcadığıyla ilişkilidir. Ülkemizde yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kayıtlı sektörün yüksek vergi yükü ve çıkarılan vergi afları dikkate alındığında, vergiye karşı bir direnç oluşma ihtimali çok daha kuvvetli bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır. 1960 yılından 1992 yılına kadar Türkiye’de, vergi affına ilişkin hükümler taşıyan 15 kanun düzenlemesi yapılmıştır ki, bu ortalama 2 yılda bir vergi affı anlamına gelmektedir (DPT, 2001: 5). Bu vergi afları, mükelleflerin vergi sorumluluklarını zayıflatmasına neden olarak kayıtlı olmalarından dolayı pişmanlık duymalarına, ya da kayıtdışı olanların, bir rahatsızlık duymamalarına neden olmaktadır. Toplumun büyük bir kısmı tarafından adil olmadığı düşünülen vergi sistemimiz, mükelleflerin gelirlerini gizleme ve vergiyi ödememe eğilimlerini artırarak kayıtdışılığı ayrıca teşvik etmektedir.

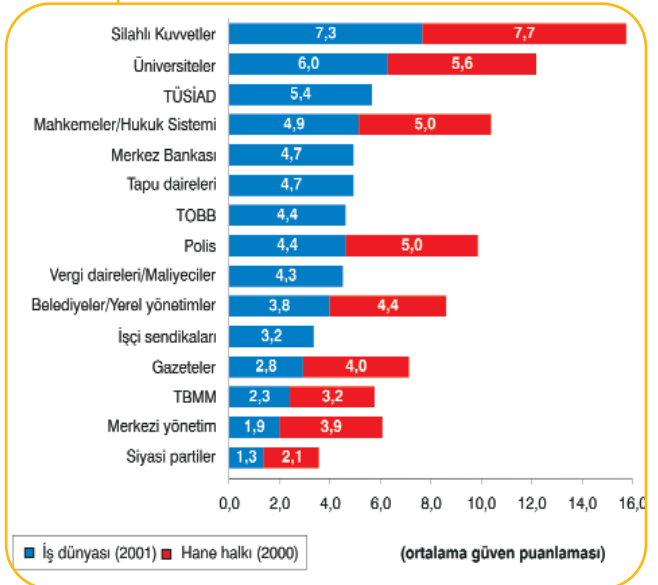
Ülke vatandaşlarının, kamu yönetiminin verimliliğine dair düşünceleri ve kamu yönetimindeki

bozulmaya ilişkin yargıları da mükelleflerin vergi sorumluluğunu etkiler. Şekil 8 Türkiye’de iş dünyası ve hane halkının kurumlara olan güvenini göstermektedir. TBMM ve merkezi yönetim, siyasi partilerle birlikte en az güven duyulan kurumlardır. Vatandaş, devletin kaynakları israf ettiğini ve etkin olmayan verimsiz harcamaları artırdığını düşünmekte ve mümkün olduğunca daha az vergi ödemeyi tercih etmektedir. Devletin yapmış olduğu harcamalara duyulan bu şüphe doğal olarak vergi bilincinin ve sorumluluğun zayıflamasına neden olmaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Türkiye’de yasal olarak ekonomik faaliyette bulunmanın maliyet ve fayda analizi, faaliyetini kayıtlı sektörde gerçekleştirmek isteyen bir firmanın, kayıtdışılığın maliyeti ile kıyaslandığında, daha yüksek bir maliyete katlanmak zorunda olduğunu göstermektedir. Özellikle üretim ve istihdam üzerine getirilen yükler, firmanın maliyetlerinin önemli oranda yükselmesine neden olarak, kayıtdışı sektörü daha cazip kılmakta ve kayıt dışı ekonominin hacminin genişlemesine neden olmaktadır.

Şekil 8: Kurumlara Güven

Kaynak: Adaman, Çarçoğlu ve Şenatalar, 2001

çimento işveren

Kayıtdışı ekonominin küçültülmesine yönelik temel politika, kayıtdışı faaliyetlere yönelik ağır cezalar getirerek caydırıcılığı arttırmaktır. Ancak caydırıcı politikaların başarısı kesin olmadığı gibi, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemde rüşvet ve yolsuzluğu artırarak, suç ekonomisini genişletmesinin daha olası olduğu izlenilmektedir. Dolayısıyla, kayıtdışı faaliyetlerin azaltılmasında, cezalandırıcı bir politika yerine teşvik edici bir politikanın uygulanması daha etkin olabilir. Kayıtdışılığın, daha çok küçük ölçekli firmalar arasında yaygın olduğu dikkate alındığında, bu tür firmaların özellikle finansman sorunlarının çözümünü kolaylaştıracak bir kredi sistemi uygulanarak kayıtdışı kalmanın maliyeti artırılabilir. Yine, bu işletmeler işletme yönetimi, teknoloji kullanımı, pazarlama vb. konularda desteklenerek, kayıt altına girmeleri daha cazip hale getirilebilir.

Ancak, Türkiye’de kayıtdışı faaliyetlerin kayıt altına alınmasında ve kayıt dışı ekonominin hacminin daraltılmasında, uzun dönemde uygulanabilecek en etkin politika, kamu hizmetlerinin etkinliğini artıracak, üretim ve istihdam üzerindeki vergi ve vergi dışı yasal yükleri azaltacak ve/veya vatandaşlık bilincini artırarak, kayıtlı ekonomide kalmayı teşvik edecek pozitif bir yaklaşımı benimsemektir.

KAYNAKÇA

Adaman Fikret, Çarkoğlu Ali ve Şenatalar Burhan (2001), **Yolsuzluk Araştırması**, TESEV, İstanbul.

Altuğ Osman (1994), **Kayıt Dışı Ekonomi**, Cem Ofset, İstanbul.

Başak Ekonomi, *akmut-soylesi.htm*, [20.05.2002]

Canbaz Mustafa (2002), “1990 Sonrası Türk Vergi Sisteminin Bir Analizi”, **Z.K.Ü Vergi Haftası Sempozyumu**, Zonguldak.

Corruption Perceptions Index, [10.07.2002]

Çetintaş Hakan ve Vergil Hasan (2003), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1.

DPT (2001), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.

Frey Bruno S. ve Schneider F. (2000), “Informal and Underground Economy”, **International Encyclopedia of Social and Behavioral Science**, Bd. 12 Economics, Amsterdam: Elsevier Science Publishing Company.

Fleming Matthew H., Roman John, Farrell Graham (2000), “The Shadow Economy”, **Journal of International Affairs**, Vol: 53.

Karabıçak Mevlüt ve Altuntepe Nihat (2001), “KOBİ’lerin Kredi Yoluyla Finansmanı”, **I. Orta Anadolu Kongresi-KOBİ’lerin Finansman ve Pazarlama Sorunları**, KOSGEB Yayınları.

Koban Emine, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Sorunu ve Önlenmesinde Vergi Denetiminin Rolü”, *iktisat.uludag.edu.tr/dergi/3/koban/koban2.html*, [19.04.2002]

Loayza Norman A. (1997), **The Economics Informal Sector, A Simple Model and Some Empirical Evidence from Latin America**, **The World Bank Policy Research Working Paper**, Paper No:1727.

Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü.

Prokhorov Artem (2001), “The World Unobserved Economy: Definition, Measurement, and Optimality Considerations”, [19.04.2002].

Savaşan Fatih ve Duman Şenol, “Eko-Politik Krizlerin Anatomisi ve Uluslararası Para Fonunun Rolüne Eleştirel Bir Bakış”, [19.04.2002]

TİSK (2001), **Krizden Çıkış İçin Zorunlu İstikamet: Vergi ve Bürokrasi Reformları**, Ankara.

TİSK (2000) **Avrupa Birliği’nde Kayıt Dışı Çalışma Konusunda İzlenen Politikalar ve Türkiye Açısından Değerlendirme**, Ankara

Türkiye’de yasal olarak ekonomik faaliyette bulunmanın maliyet ve fayda analizi, faaliyetini kayıtlı sektörde gerçekleştirmek isteyen bir firmanın, kayıtdışılığın maliyeti ile kıyaslandığında, daha yüksek bir maliyete katlanmak zorunda olduğunu göstermektedir.